

РОЗДІЛ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.34>

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ВАКС У СПРАВАХ ПРО ЛЕГАЛІЗАЦІЮ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Аніщук В.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права
факультету бізнесу та права
Луцького національного технічного університету
ORCID: 0000-0002-9854-4932
e-mail: viktoriya.anishchuk@ukr.net*

Шубала Д.О.,
*здобувач,
Луцький національний технічний університет
ORCID: 0009-0003-8065-1101*

Аніщук В.В., Шубала Д.О. Особливості судового провадження ВАКС у справах про легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом.

У статті досліджуються особливості судового провадження Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) у справах щодо легалізації майна, одержаного злочинним шляхом. Проаналізовано нормативно-правові засади кваліфікації таких правопорушень та специфіку доказування на стадії досудового розслідування, що включає встановлення джерела походження активів, їх рух та способи маскуванню незаконного походження.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням суспільної небезпеки легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, яка виступає одним із ключових механізмів приховування корупційних та пов'язаних із ними кримінальних правопорушень. В умовах реалізації антикорупційної політики України особливого значення набуває діяльність Вищого антикорупційного суду як спеціалізованого органу судової влади, уповноваженого здійснювати правосуддя у справах щодо корупції та пов'язаних із нею кримінальних правопорушень, зокрема й легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Водночас судове провадження у ВАКС у справах цієї категорії характеризується підвищеною складністю доказування, необхідністю встановлення злочинного походження активів, наявності умислу на їх легалізацію та взаємозв'язку з базовим кримінальним правопорушенням.

У роботі наведено приклади реальних судових рішень ВАКС у таких справах. Окрему увагу приділено аналізу статистики розгляду справ у ВАКС щодо легалізації майна у період з 2019 року по перше півріччя 2025 року, що дозволяє відстежити динаміку судової практики та виявити труднощі, які виникають під час її реалізації.

Зроблено висновок, що, попри сформовану судову практику, діяльність ВАКС у справах про легалізацію майна, одержаного незаконним шляхом, потребує подальшого вдосконалення. Запропоновано шляхи підвищення ефективності судової практики ВАКС, а саме: підвищення рівня професійної підготовки суддів та слідчих органів ВАКС, спрощення та прискорення

процедур міжнародної правової допомоги, впровадження внутрішніх інформаційних платформ, створення єдиної інтегрованої системи фінансового моніторингу та створення спільних слідчих груп у справах з транскордонним елементом.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; легалізація (відмивання) майна; майно, одержане злочинним шляхом; фінансовий моніторинг, ВАКС, судова практика, судове провадження, доказування, кваліфікація.

Anishchuk V.V., Shubala D.O. Peculiarities of judicial proceedings before the High Anti-Corruption Court in cases concerning the legalization of property obtained through criminal means.

The article examines the specifics of judicial proceedings of the High Anti-Corruption Court (hereinafter – HACC) in cases concerning the legalization of property obtained through criminal means. It analyzes the regulatory and legal foundations for classifying such offenses and the specifics of evidence collection at the pre-trial investigation stage, which includes establishing the source of the assets, their movement, and methods of concealing their illegal origin.

The relevance of the study is driven by the increasing social danger posed by the legalization (laundering) of property obtained through criminal activity, which serves as one of the key mechanisms for concealing corruption and related criminal offenses. In the context of Ukraine's anti-corruption policy, the activities of the HACC as a specialized judicial body authorized to administer justice in cases of corruption and related criminal offenses, including the legalization of illegally obtained income, are of particular importance. At the same time, judicial proceedings in the HACC in cases of this category are characterized by heightened complexity in proving the case, the necessity to establish the criminal origin of assets, the presence of intent to legalize them, and their connection with the underlying criminal offense.

The study provides examples of real HACC court decisions in such cases. Special attention is given to the analysis of case statistics in the HACC regarding the legalization of property for the period from 2019 to the first half of 2025, which allows for tracking trends in judicial practice and identifying difficulties that arise during its implementation.

It is concluded that, despite established judicial practice, the activities of the HACC in cases concerning the legalization of illegally obtained property require further improvement. Ways to enhance the effectiveness of HACC judicial practice are proposed, namely: improving the professional training of judges and investigative bodies of the HACC, simplifying and accelerating procedures for international legal assistance, implementing internal information platforms, creating a unified integrated system of financial monitoring, and establishing joint investigative teams in cases with a cross-border element.

Key words: criminal offense; legalization (laundering) of property; property obtained through criminal means; financial monitoring; High Anti-Corruption Court; judicial practice; judicial proceedings; evidence; qualification.

Постановка проблеми: Протягом останніх років в Україні дедалі частіше порушується питання про корупцію, легалізація майна, одержаного злочинним шляхом, які є одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень сьогодення. Слід підкреслити, що таке кримінальне правопорушення становить особливу суспільну небезпеку в умовах повномасштабної війни, оскільки фінансова стійкість та прозорість є одними із найголовніших факторів у підтримці обороноздатності та економічної безпеки країни. Кожен випадок легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, впливає на економічну безпеку держави та завдає не аби якої шкоди національним інтересам та суспільству, особливо в період повномасштабної війни.

Особливого наукового та практичного значення дана проблематика набуває у діяльності ВАКС – спеціалізованого органу уповноваженого здійснювати правосуддя у справах про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Саме він забезпечує формування судової практики у сфері протидії корупції, створює прецеденти для подальшого вдосконалення законодавства.

Проте важливо зазначити, що попри великий прогрес у протидії корупції у практиці розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень щодо легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, залишається низка невирішених проблем. Передусім це складність доведення джерела походження, потреба у чіткій кваліфікації такого кримінального правопорушення тощо.

Стан опрацювання проблематики: Протягом останніх років проблематику кваліфікації та доказування у справах про легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом, досліджувало багато українських науковців. Зокрема, Денисова А. досліджувала легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом та офшорні зони, мова йшла про банківські офшорні системи та яку роль виконують офшорні центри у світовій економіці [6]. Думчиков М. визначав та характеризував нові способи легалізації майна отриманого злочинним шляхом у кіберпросторі [5]. Шаренко М., Пілат О. та Сумцова С. досліджували механізми легалізації майна, одержаного злочинним шляхом у контексті міжнародних стандартів FATF [8]. Кришевич О. разом з Кривонос Д. зосередили свої дослідження на аналізі стану та проблем українського законодавства щодо кримінально-правових засад відповідальності за відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, а також його відмежування від шахрайства [11]. Шемет Д. проаналізувала правове регулювання активів в Україні та визначала основні виклики та шляхи вдосконалення законодавства [7]. Беніцький А. вивчав особливості кримінально-правової кваліфікації легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, та визначав чіткі критерії відмежування кримінального правопорушення передбаченого ст. 209 КК України від суміжних кримінальних правопорушень, зокрема за статтями 198 та 306 КК України [4]. Путєвська К. та Зайцев В. виявили проблемні питання, що пов'язані із кваліфікацією легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом [9].

Мета дослідження: аналіз особливостей судового провадження ВАКС у справах про легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом, виявлення проблем та обґрунтування шляхів їх вирішення, зокрема вдосконалення процесу кваліфікації, доказування та судової практики ВАКС щодо таких справ.

Виклад основного матеріалу: Кримінальний Кодекс України (далі – КК України) у статті 209 визначає легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, як «набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження» [1].

З 2019 року ВАКС розглядає справи за статтею 209 Кримінального кодексу України – легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, які набувають особливого значення у практиці даного суду, оскільки відповідно до ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» його завданням є «здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства, а також здійснення правосуддя у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у порядку адміністративного судочинства» [3]. Проте слід зазначити, що у ст. 33-1 Кримінального процесуального кодексу України конкретизовано перелік кримінальних правопорушень, підсудних ВАКС, та визначено перелік критеріїв, саме за якими кримінальні правопорушення пов'язані з легалізацією майна, одержаного злочинним шляхом, можуть розглядатися цим судом [2].

Аналіз статистичних звітів ВАКС за період від початку роботи суду у 2019 році до першого півріччя 2025 року, показує, що до суду надійшло 89 кримінальних проваджень, пов'язаних із легалізацією майна, одержаного незаконним шляхом. Зокрема відповідно до звіту ВАКС за перше півріччя 2025 року у провадженні суду перебувало 42 справи, у межах яких фігурувало 70 осіб. За цей період надійшло 11 нових кримінальних проваджень, що стосувалося 26 осіб. Водночас судом було завершено розгляд 6 проваджень. Така статистика відображає, що дана категорія справ займає помітне місце в антикорупційному судочинстві.

У практиці ВАКС кваліфікація кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України, є досить особливою, зокрема щодо визначення предикатного правопорушення. Кримінальна відповідальність за легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом, настає лише за умови встановлення факту попереднього кримінального правопорушення, внаслідок якого отримано відповідне майно. Водночас ВАКС при розгляді таких справ орієнтується на міжнародні

стандарти, зокрема рекомендації MONEYVAL, відповідно до яких застосування ст. 209 КК України можливе навіть за відсутності обвинувального вироку щодо предикатного правопорушення, якщо наявні достатні докази незаконного походження майна та прямого умислу щодо його легалізації.

Під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, у судовій практиці уповноважених органів, зокрема у ВАКС, виникають певні складнощі, зумовлені схожістю складів кримінальних правопорушень. У своїх наукових дослідженнях Путєвська К.Ю. та Зайцев В.Б. звертають увагу на подібність між статтями 209 та 198 КК України, оскільки обидві норми стосуються операцій з майном, одержаним незаконним (злочинним) шляхом. Основною їх відмінністю є те, що ст. 198 КК України передбачає відповідальність за придбання, отримання, зберігання чи збут майна, але без наміру його легалізації, тоді як ст. 209 КК України передбачає відповідальність саме за дії спрямовані на легалізацію майна [9].

Важливим аспектом у розгляді таких справ у ВАКС є формування доказової бази, а саме: доведення факту усвідомлення особою незаконного походження майна та прямого умислу на його легалізацію. Судова практика показує, що правопорушники зазвичай використовують різноманітні фінансові схеми, офшорні компанії, міжнародні транзакції і багато інших механізмів, за допомогою яких приховують походження майна, що значно ускладнює досудове розслідування та судовий процес.

Для ефективного розслідування таких правопорушень, органи досудового розслідування здійснюють ряд слідчих дій, спрямованих на формування достовірної та обґрунтованої доказової бази. Тому важливо, щоб ВАКС тісно взаємодівав з органами фінансового моніторингу, які зможуть надати інформацію про певні підозрілі фінансові операції, відстежити рух майна та виявити всіх осіб причетних до вчинення правопорушення. Не менш важливим є залучення експертів у сфері фінансових, банківських та ІТ-експертиз. Результати цих експертиз є вагомими при формуванні доказової бази, оскільки завдяки їм можна підтвердити незаконне походження майна та прямий умисел особи щодо його легалізації.

Також необхідно зазначити, що наявність міжнародного елемента значно ускладнює розслідування таких справ. Схеми легалізації часто супроводжуються виведенням активів за межі України через офшорні схеми та транскордонні операції. Використання таких методів ускладнює та уповільнює доведення того, що майно має незаконне походження. Для встановлення місцезнаходження майна та відстеження операцій з ним українські правоохоронні органи звертаються по міжнародну правову підтримку, яка здійснюється на підставі положень Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, двосторонніх угод. Попри те, що існують такі інструменти, процес отримання інформації є досить тривалим. Це зумовлено відмінностями у правових системах, процедурах фінансового моніторингу та бажанням інших держав до оперативного співробітництва. У результаті розслідування стають складнішими та більш затриманими у часі.

З огляду на зазначені складнощі, зокрема під час міжнародної співпраці, є необхідність у вдосконаленні практики шляхом спрощення процедур отримання доказів із-за кордону та підвищити ефективність транскордонної взаємодії. У контексті цих складнощів вважаємо доцільним створення міждержавної системи фінансового моніторингу, яка забезпечить оперативний обмін потрібною інформацією про необхідні фінансові операції та рух активів у різних юрисдикціях.

Одним із шляхів вдосконалення судової практики є впровадження сучасних цифрових рішень, за допомогою яких органи досудового розслідування матимуть можливість швидко виявляти, відстежувати та аналізувати фінансові операції. Інноваційні платформи та інтегровані бази даних допоможуть значно скоротити час.

Також не менш важливим є налагодження системної співпраці ВАКС з Національним банком України, Державною податковою службою та іншими органами, що здійснюють фінансовий контроль. Забезпечення доступу суду до фінансових даних в режимі реального часу сприятиме безперешкодному, швидкому виявленню підозрілих операцій, їх своєчасному аналізу.

Водночас важливо посилити аналітичну спроможність судів та правоохоронних органів. Формування у межах ВАКС чи при НАБУ спеціалізованих підрозділів, за допомогою яких можна буде відслідкувати рух фінансових потоків, ідентифікувати приховані активи, виявляти ключові елементи схем легалізації, здійснювати аналіз зв'язків між учасниками та запобігати подальшому використанню незаконно отриманих активів. Такі аналітичні матеріали не лише пришвидшать розслідування, а й слугуватимуть одними із ключових доказів у судовому процесі.

Паралельно необхідно приділити увагу вдосконаленню та інтеграції державних реєстрів. Встановлення між ними автоматичного обміну даними та забезпечення оперативного доступу уповноваженими органами, стане важливим інструментом для підвищення прозорості операцій, мінімізації випадків приховування майна, а також як наслідок пришвидшиться формування доказової бази.

Висновок. Проведене дослідження особливостей судового провадження ВАКС у справ про легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом, засвідчило про актуальність та складність проблематики. Поширеність таких правопорушень є прямим наслідком значного рівня корупції та швидкою еволюцією фінансових механізмів, завдяки яким правопорушники приховують незаконне походження майна.

Аналіз матеріалів показав, що судове провадження у таких справах є досить складним, специфічним та ускладненим юридичними та фактичними аспектами. Зокрема основними труднощами під час досудового розслідування виділено:

- встановлення та доведення незаконного (злочинного) походження майна, яке часто виводиться з-під контролю за допомогою офшорних структур та транскордонних операцій;
- доведення факту вчинення предикатного (попереднього) кримінального правопорушення;
- підтвердження прямого умислу особи – її усвідомлення того, що майно має злочинне походження.

Доведення цих елементів, є важливим у правильній кваліфікації діяння як легалізації майна, одержаного злочинним шляхом.

Особливу увагу слід приділити ролі спеціальних знань та експертних дослідженнях, а також співпраці з органами фінансового моніторингу. Адже без цих інструментів формування доказової бази буде тривалим, а у деяких випадках неможливим.

Ще одним із викликів є наявність міжнародного елемента у таких справах. У ситуаціях, коли майно або фінансові операції пов'язані з іноземними юрисдикціями, українські органи звертаються за міжнародною правовою допомогою. Така співпраця здійснюється на підставі положень Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, двосторонніх угод.

Таким чином, судова практика ВАКС у справах про легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом, потребує подальшого вдосконалення. Основними напрямками покращення було виділено:

- впровадження сучасних аналітичних інструментів фінансового моніторингу та цифрових технологій для відстеження руху активів;
- розширення співпраці ВАКС з органами фінансового контролю та моніторингу України;
- створення міждержавних систем оперативного обміну інформацією;
- формування спеціальних підрозділів у межах ВАКС або при НАБУ;
- інтеграція та модернізація державних реєстрів.

Комплексна реалізація цих заходів допоможе не лише підвищити ефективність протидії відмиванню незаконного майна, а й зміцнити антикорупційну систему в Україні, що є важливим критерієм у процесі європейської інтеграції нашої держави та формування довіри суспільства до правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 23.11.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n6227> (дата звернення 23.11.2025).
3. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#n10> (дата звернення 23.11.2025).
4. Беніцький А.С. (2024). Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: проблеми кримінально-правової кваліфікації. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. С. 32-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2024_4_8.
5. Думчиков М.О. (2022). Способи легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом у кіберпросторі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. С. 330–334. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2022_5_63.

6. Денисова А.В. (2022). Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та офшорні зони: симбіоз явищ. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1-2. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2022_1-2_20.
7. Шемет Д.С. (2025). Правове регулювання віртуальних активів: виклики легалізації та інституційного впровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 87(3). С. 236-241. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87\(3\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87(3)_37).
8. Шаренко М.С., Пілат О.В., Сумцова С.О. (2025). Запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті міжнародних стандартів FATF. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. С. 557-562. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87\(3\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87(3)_37).
9. Путєвська К.Ю., Зайцев В.Б. (2021). Проблеми кваліфікації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. С. 252-255. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/63.pdf.
10. Кришевич О.В., Кривонос Д.В. (2025). Аналіз кримінально-правових аспектів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та відмежування від шахрайства в ракурсі дослідження кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та проти власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 89(3). С. 252-257. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_89\(3\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_89(3)_39).